

מרים הרים

"אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד" (ברכות ח')

גליון 488

מהלכות עשרה בטבת

טבת תשפ"ג

ההלכות נערכו ע"י הרב יהודה אריה הלוי דינר שליט"א - רב ביהכ"נ צא"י "דברי שיר" ב"ב

להתרחץ

מותר לרחוץ אפילו את כל הגוף בתענית (שו"ע סי' תקי"ג סעיף ב'). אך נוהגים להחמיר שלא לרחוץ את כל גופו במים חמים. (שעה"צ שם סי"ק ח') וכשחל עשרה בטבת ביום ששי, מותר אף רחיצה בחמין לכבוד שבת (משנ"ב שם).

כיבוס בגדים - משא ומתן של שמחה

מותר לכבס בתעניות, אבל בתענית של י"ז בתמוז ועשרה בטבת אולי יש למעט משום משא ומתן של שמחה (חוט שני"י ה' שבת חלק ד' עמ' שפ"א, ומקורו מ"ביאור הלכה" סי' תקנ"א סעיף ב' בשם "אליה רבה" ופמ"ג, דאפשר יש להחמיר ב"ז בתמוז ועשרה בטבת כמו מר"ח עד התענית, וכוונתו רק ב' תעניות אלו, שזה משום אבילות על החורבן, וגם בדברים שאסור מעיקר הדין). ויש סוברים שמותר בכל אלו (הגהות "דעת תורה" שם, שיש טעות סופר בדברי ה"אליה רבה", ואין שום מקור לדן זה).

שכח - ואכל או ברך על אוכל

אם טעה ושכח שהיום צום ואכל, אסור לו להמשיך לאכול, שמי שאכל שום יחזור ויאכל שום: (משנ"ב סי' תקמ"ט ס"ק ג') אם כבר ברך על דבר מאכל - אסור לו לאכול ממנו, אלא יאמר מיד "ברוך שם וגו'" ("שערי תשובה" סי' תקס"ח ס"ק א'). מי שבטעות אכל או שתה ביום התענית צריך לגמור התענית וא"צ להתענות ביום אחר, אא"כ כוונתו לכפרה (וכן איתא במהרי"ל שצויה לאחד להתענות אח"כ לכפרה), (משנ"ב סי' תקס"ח ס"ק ח').

סליחות לפני התפילה

שאלה: מנין שאומרים סליחות של עשרה בטבת לפני שחרית (משום שהנץ הוא מאוחר בזמן החורף, מצוי במדינות אירופה), האם יאמרו קדיש 'ותתקבל' לאחר הסליחות לפני התפילה? תשובה: כמו שמצינו בסליחות באלול ובימים הנוראים שאומרים קדיש 'ותתקבל' לאחר הסליחות, כמו כן יש לומר כאן קדיש 'ותתקבל' לאחר הסליחות לפני התפילה (בעל "שבט הלוי" זצ"ל). ולכתחילה יאמרו "אשרי" לפני הסליחות וכמו שמצינו באלול (הגרא"ל שטינמן זצ"ל).

חתן או בעל ברית בבית הכנסת

כשיש חתן או סנדק או בעל ברית בביהכ"נ אומרים סליחות עד הרחמים והסליחות (כן המנהג ברוב המקומות, ועי' משנ"ב סי' קל"א ס"ק כ"ז כ"ח), אבל החתן או בעל ברית עצמו אינו אומר סליחות כלל (שע"ת סי' קל"א, "לוח א"י"י חודש חשון, והגר"ח קניבסקי זצ"ל), ואומרים "אבינו מלכנו" ("ערוך השולחן" סי' קל"א סעיף י"ז).

אמירת "עננו"

חולה שאוכל ביום התענית לא יאמר "עננו" ("ביאור הלכה" סי' תקס"ה, ד"ה בין יחיד). מי שאכל בשוגג, יכול לומר "עננו", מכיוון שהוא חייב עדיין לצום, ויאמר "ביום צום התענית הזה". (משנ"ב סי' תקס"ח ס"ק ג', ועי' שו"ת "שבט הלוי", ח"ה סי' אות ד' שמיישב הסתירה בזה). קטן שאינו צם לא יאמר "עננו" במנחה. (דגם גדול אינו אומר "עננו" אם אינו צם, ולא שייך בזה חינוך, שו"ת "שבט הלוי" ח"ה סי' קל"א).

כשאין עשרה מתענים

אם אין עשרה שמתענים - אין לומר "עננו" בחזרת הש"ץ אחר ברכת "גואל ישראל". ויש סוברים, שמספיק שיש שבעה מתענים בתענית ציבור, (והשאר אנוסים כגון: שהם חולים) כדי לקבוע ברכת "עננו" אחר "גואל ישראל" (שו"ע סי' תקס"ו סעיף ג', ומשנ"ב סי' ק"ד). ה"פרי מגדים" (סי' תקס"ו) מסתפק, אם במקום שאין בו עשרה מתענים, יש לומר "עננו" בחזרת הש"ץ ב"שומע תפילה", או לא לאמרו כלל? אבל המשנ"ב (סי' ק"ד) כתב דמשמע מתשובת הרשב"א

לע"נ מרן שר התורה

רבינו שמריהו יוסף חיים קניבסקי זצוקללה"ה
נלב"ע ט"ו אדר שני תשפ"ב

ליל הצום

בליל עשרה בטבת מותר לאכול ולשתות. חובת הצום מתחילה מעלות השחר. (שו"ע סי' תקי"ג ס"ב). אם הלך לישון בליל התענית, אסור לו לאכול - אפילו קם לפני עלות השחר - אא"כ התנה לפני השנה שיאכל לאחר שיקום, אבל לשתות מותר, אפילו לא התנה על כך. ולכתחילה ראוי להחמיר ולהתנות גם על שתיה (שו"ע סי' תקס"ד ומשנ"ב סי' ו').

ואם עבר ואכל לפני עלות השחר כשלא התנה על כך לפני שנתו לא הפסיד תפילת "ענינו". וכן מותר לעלות לתורה ולישא כפיו ולהיות שייך "עני" "שבט הקהתי" ח"א סי' ק"פ).

מחצי שעה לפני עלות השחר, אסור להתחיל לאכול יותר מכביצה פת ומזונות (משנ"ב סי' פ"ט ס"ק כ"ז), ופירות ושתיה מותר אפילו הרבה, ובשעת הדחק יש להקל אם אין זה מספיק לו לצורך התענית ("תשובות והנהגות" ח"ב סי' ת"ד). אמנם בעל נפש יחמיר שלא לאכול בליל התענית (שעה"צ סי' תקי"ג ס"ק ט').

קטנים

קטנים אינם חייבים לצום אך אם יש בהם דעת להתאבל, ראוי לחנוכם שיאכלו רק מאכל פשוט, כדי שיתאבלו עם הציבור. (משנ"ב סי' תקי"ג ס"ק ה').

חתן בשבע ברכות

חתן שהוא בתוך שבעת ימי המשתה שלו אע"ג ששבוע זה הוא לגביו כמו רגל, מכל מקום עליו לצום. שאתי (באה) אבילות דרבים ודחי (דוחה) רגל יחיד. "ביאור הלכה" סי' תקמ"ט, בשם ריטב"א, וקישו"ע סי' קכ"א ס"ז).

שטיפת הפה

אין לשטוף את פיו במים בבוקר, ובמקום צער מותר לעשות כן, אך יזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו כלפי מטה, כדי שלא יכנסו מים לגרונו. (משנ"ב סי' תקס"ח ס"ק י"א).

רפואה

מותר לבלוע תרופה מרה ביום התענית (שו"ת "שבט הלוי" ח"י תשי"פ"א), אם שותה מים עם הכדור רק כדי להורידו לא יברך עליו "שהכל", אבל אם גם נהנה צריך לברך "שהכל" (שו"ת "שבט הלוי" שם תשי"פ"ג). ועדיף להמיס את התרופה במעט מים כדי שיהיו המים מרים ואז ישתה (הגר"נ קרליץ זצ"ל).

שאלה: אם שתה רביעית מים שלא לצמאו, כדי לקחת כדורים או תרופה, האם יכול לקבל עלייה לתורה?

תשובה: נחלקו האחרונים במי שטועם את התבשיל ובלעו, האם צריך לברך עליו או לא. בשו"ע (סי' ר"י סעיף ב') מביא שתי דעות בזה, דעה ראשונה סותם להקל שאין צריך לברך עליו, עי' שם. ובשו"ע (הלי' תענית סי' תקס"י) לא מביא הדעה כלל, וכתב שמותר לטעום בתענית דוקא אם הוא פולט, עי' שם. הרי מבואר שסבר שרק לענין ברכה פליגי, אבל אפילו לסוברים שלא מברך כשטועם ובלוע, מ"מ אין זה נחשב כצם, דסו"ס אוכל דרך אכילה.

ולפי"ז בנד"ד ששתה רביעית מים כדי לבלוע כדורים, אפי' באופן שאינו צמא כלל, (כגון בתחילת התענית), שא"צ לברך עליו "שהכל", מ"מ לענין התענית לא נחשב שהוא צם (הגר"נ קרליץ זצ"ל).

עישון בתענית

אסור לעשן אפילו בדי' צומות וכל שכן בתשעה באב, ויש מקילין. לכן מי שדחוק לו, שמורגל ביותר, יש להקל בצנעה בתוך ביתו (משנ"ב סי' תקנ"ה ס"ק ח'), ועי' "אשל אברהם בוטשאש" סי' תקס"ז).

וכן מהגהות הגר"א מבואר שעדיף שיאמרו לפחות ב"שומע תפילה" (בלי סיום הברכה, כמובן) כיוון שהוא תענית ציבור.

החזן

אפילו אם יש עשרה מתענים בבית הכנסת, צריך שגם החזן יהיה בין המתענים, כדי שיוכל לומר ברכת "ענונו" (ש"ע ס' תקס"ו סעיף ה'). ואם אין חזן אחר כתב ה"ט"ז שאין לומר חזרת השי"ץ כלל. אולם עיין ב"שער הציון" (שם ס"ק י"ט) שתמה עליו, מהיכתי תיתי לומר כן וכתב דעכ"פ עדיף לחזור חזרת השי"ץ ויזכיר "ענונו" ב"שומע תפילה".

חולה שצריך לאכול, אינו יכול להיות שי"ץ בתענית ציבור (שם סעיף ה'), אך אם הוא נוטל רק כדורים או תרופה מרה, הוא נחשב לצם. ("באר היטב" ס' תקס"ז ס"ק ז') וכן אם אכל רק פחות מכשיעור, נחשב לצם. ואפילו עשה כן כמה פעמים (הגר"ש אלישיב זצ"ל).

בתענית ציבור, לא יהא שי"ץ אלא מי שנתמלא זקנו, ואין להקל בזה אפילו ע"י מחילת הציבור (משנ"ב ס' י"ג ס"ק כ"ב).

אולם בישיבות לצעירים לא צריכים להזהיר, שהרמ"ם או המשגיח צריכים להיות שי"ץ. כי מאחר וכולם צעירים, לא שי"ץ בזה כבוד הציבור, וגם הבחורים יכולים להיות שי"ץ (הגר"ש אלישיב זצ"ל).

חתם היחיד "העונה בעת צרה"

שאלה: יחיד אמר "ענונו" בברכת "שמע קולנו" (במנחה), ומיד סיים "ברוך... העונה בעת צרה", האם יצא בזה?

תשובה: לא יצא בזה יחזור ויאמר "כי אתה שומע וכו'" ("ביאור הלכה" ס' קמ"ט ס"ג ד"ה אם דילג), מכיון ש"שומע תפילה" הוא בכל עת ובכל שעה, אבל "העונה בעת צרה" זה רק בפרטיות בעת צרה, אולם אם תוכי"ד תיקן ואמר מיד "שומע תפילה" – יצא (שו"ת "שבט הלוי" ח"ח תשי"ב קל"ב).

קריאת התורה

אין להעלות לתורה לא בשחרית ולא במנחה את מי שאינו צם, או את מי שאין בדעתו להשלים את התענית, ובדיעבד אם קראוהו, אם הוא ת"ח ומחמת אונס אירע שלא התענה וצר לו לומר להם כדי שלא יהיה חילול ד' בדבר, יכול לסמוך בשעת הדחק על המקליל לעלות. כשהתענית חלה בימים שני וחמישי בשחרית לכ"ע אם קראוהו יכול לעלות, אבל לכתחילה לא יקראוהו. (ש"ע ס' תקס"ו, סעיף ו', ומשנ"ב ס"ק י"ט וס"ק כ"א).

בשעת קריאת התורה נוהגים בני אשכנז, לומר כמה פסוקים בקול רם: "שוב מחרון גוי", וכן "ד' ד' גוי" וכן "וסלחת" וגוי. וצריך שקודם יאמר הקהל, והשי"ץ ימתין עד שכולם יסיימו, ורק אח"כ יקרא, כדי שכולם ישמעו. (משנ"ב ס' תקס"ו ס"ק ג'). העולה לתורה, יאמר פסוקים אלו ביחד עם השי"ץ, ולא ביחד עם הקהל (שם).

כהן שאינו צם

כהן שאינו צם אינו יכול לישא כפיו במנחה ("לוח א"י" צום גדליה, בשם הפמ"ג, וכ"ה ב"מחזיק ברכה" קונטרס אחרון ס' קכ"ט ס"ק א', הגר"ח קניבסקי זצ"ל), ויש סוברים שיכול לישא כפיו ("מקור חיים" ס' קכ"ז סעיף ה', וכן הורה הגר"ש אלישיב זצ"ל).

פעמיים מנחה בתענית

מי שלא התפלל שחרית בתענית, ומתפלל פעמיים מנחה גם בתפילה השניה שהיא תשלומין על שחרית צריך לומר "ענונו" (הגר"נ קרליץ זצ"ל).

חזרה בתשובה

חייב כל איש לשום אל לבו ביום התענית ולפשפש במעשיו ולשוב בתשובה, כי אין עיקר התענית אלא הכנה לתשובה, וכן אותם אנשים ההולכים בטיוול ובדברים בטלים, תפסו הטפל והניחו העיקר (משנ"ב ס' תקמ"ט ס"ק א').

תנינת צדקה

נוהגים לתת צדקה במנחה ביום תענית, כדאינתא בגמ' (ברכות ו'): אגרא בתעניתא צדקתא. ויש נוהגים לשער מה שהיה אוכל ביום התענית, ליתן לעניים בערב (משנ"ב ס' תקס"ו ס"ק י"ב בשם "אליה רבה").

סעודת ברית מילה בתענית

שאלה: מוהל הזמן למול ילד באולם שמחות ביום התענית ונמצאים שם אנשים שיאכלו את הסעודה ביום התענית, האם אפשר לעשות ברית מילה?

תשובה: מה שהם אוכלים אין זה קשור אליו כלל, ומותר לו לעשות את ברית המילה, והם יעשו מה שרוצים, ועוד שאפילו אם הוא לא ימול, הם יזמינו מוהל אחר לעשות הברית, ובין כך יאכלו שם (הגר"נ קרליץ זצ"ל).

פדיון הבן שחל ביום התענית

כשחל פדיון הבן (יום ל"א) ביום תענית ציבור יש סוברים שיפדוהו ביום התענית, והסעודה יעשו רק בלילה (משנ"ב ס' תקס"ח ס"ק כ') בשם "מגן אברהם", וכ"כ בש"ך יו"ד ס' ש"ה ס"ק י"ב, ויש סוברים שיעשו את הפדיון בליל ל"א כלומר ליל התענית כדי שיעשו את הפדיון והסעודה ביחד משום פרסום המצוה (משנ"ב שם בשם הגה"ת "חתם סופר"), ובתנאי שכבר נשלם מלידתו כ"ט וי"ב שעות ותשצ"ג חלקים, דאם נולד קודם שקיעה עדיין אין כאן שיעור זה (שעה"צ ס"ק כ"ד).

ויש סוברים שיעשו את הפדיון והסעודה במוצאי התענית (קיש"ע ס' קס"ד סעיף ג'), משום שאין להרחיק את הפדיון מהסעודה. ולמעשה נכון לעשות את הפדיון סמוך לערב ומיד לאחר תפילת ערבית לערוך את הסעודה (קובץ "מבית לוי" ח"ד שכן יש לנהוג זולת אם יש קושי בדבר, ואז יוכל לערוך גם את הפדיון בלילה, כדעת קיש"ע).

ויש סוברים שיעשו את פדיון הבן למחרת ביום (שו"ת מהר"ש ענגיל ח"ז ס' קכ"ב מובא בספר "פסקי תשובות" שם).

נוסע בתענית ממדינה למדינה

שאלה: מי שנוסע ממדינה למדינה ביום התענית, מתי נגמרת אצלו התענית?

תשובה: מי שמתחיל להתענות במדינה אחת, ובו ביום נוסע למדינה אחרת, שבה זמן צאת הכוכבים מוקדם מהזמן שבו החל להתענות, יסיים להתענות בזמן צאת הכוכבים במקום שאליו הגיע, אף שנמצא שהתענה רק כמה שעות (שו"ת "אגרות משה" או"ח ח"ג תשי"ב, וספר "אשרי האיש" ח"ג פי ס"ז אות ג' בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל). ואם זמן צאת הכוכבים במדינה האחרת מאוחר מהזמן של צאת הכוכבים מהמקום שבו התחיל להתענות, צריך להמשיך להתענות עד זמן צאת הכוכבים במקום שאליו מגיע (שו"ת "אגרות משה" שם, וע"ע שו"ת "שבט הלוי" ח"ח ס' רס"א מש"כ בזה באופן שמאוד קשה לו התענית).

ויש מדינות כמו שבדיה שבחודשי טבת היום מתחיל בעשר וצאת הכוכבים בערך בשעה שלוש, וכל הצום הוא רק חמש שעות.

קידוש לבנה

אם לא קידשו לבנה עד עשרה בטבת לדעת הרמ"א לא יקדש במוצאי התענית שאין שרויין בשמחה, אלא ימתין לליל י"ב בטבת. אמנם לדעת כמה אחרונים יכול לקדש במוצאי התענית אבל צריך לטעום מקודם (ולא דמי למוצאי יו"ה" שיכול לקדש מיד לפי ששמחין שיצאו בדימוס), (משנ"ב ס' תכ"ו ס"ק י"א).

חתן המתחתן ב"א בטבת

שאלה: חתן המתחתן ב"א טבת, מתי יש לו לצום עבור חופתו? תשובה: כשחל יום החופה למחרת עשרה בטבת, אעפ"כ יתענה החתן גם ב"א, אע"פ שיום לפני כן כבר צם בתענית עשרה בטבת (שו"ת "אגרות משה" או"ח ח"א תשי"ב קס"ז), ובאופן שהחתן חלש, ע"י ספר "הליכות שלמה" (תענית פי י"ג סעיף י"ד מש"כ בשם הגר"ש אויערבך זצ"ל).

הלכתא למשיחא

איסור מלאכה וסעודה בעשרה בטבת

שאלה: אם נזכה שמשיח צדקנו יבוא עד עשרה בטבת האם יהיה בו איסור מלאכה?

תשובה: י"א שיהיה יו"ט גמור ואסור במלאכה כמו חוה"מ ("דרשות חתם סופר" דרשה ל"ז טבת תקע"ד ד"ה כתיב צום), וי"א שלא יהיה איסור מלאכה רק אסור בתענית והספד ("טורי אבן" ר"ה י"ח: וכן משמע ברש"י שם). וי"א שיהיה חיוב לעשות סעודה ביום זה ("הערות נחל אשכול" ע"י "ספר האשכול" עמ' 18, וכ"כ ה"מגן אברהם" ס' תקנ"ב ס"ק י"א לענין תשעה באב, וא"כ ה"ה בשאר צומות).

שני ימים טובים בחו"ל

שאלה: האם בחו"ל ינהגו שני ימים טובים של עשרה בטבת?

תשובה: י"א שכל מקום שלא יגיעו לשם שלוחי בי"ד מירושלים מרי"ח טבת עד עשרה בטבת ינהגו שני ימים טובים משום שלא ידעו באיזה יום עשרה בטבת, וספק דברי קבלה לחומרא ("טורי אבן" ר"ה י"ח:), וי"א שנהגו רק יום אחד יו"ט משום דמדברי קבלה אין חיוב דוקא בעשרה בטבת, ואפשר גם בשאר ימי החודש, ורק מדרבנן תקנו בעשרה, וספק דרבנן לקולא ("מנחת חינוך" מצוה ש"א, אמנם ב"חיודשי הגר"ח" ר"ה י"ח: כתב דעשרה בטבת שונה מכל התעניות ומדברי קבלה הוא דוקא בעשרה בטבת דכתיב "בעצם היום הזה", וי"א שאין בזה נפק"מ למעשה כי ע"י התקשורת והתחבורה המהירה שבזמננו בודאי ידעו בכל העולם מתי עשרה בטבת (הגר"ש אלישיב זצ"ל בהערות למס' ביצה ה').

"כה אמר... וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים..." (זכריה ח' י"ט)

